

TÓTH ÁGNES*

A Berlieni Magyar Kultúra Háza tevékenysége (1970–1973)**

Activities of the House of Hungarian Culture in Berlin (1970–1973)

ABSTRACT: While the Collegium Hungaricum in Rome, in Paris and in Vienna continued to operate after the Second World War, the Collegium Hungaricum in Berlin was unable to resume its activities. After the creation of the two German states, Hungary, as part of the Soviet bloc, had to rethink its cultural activities in Germany. As part of the cultural relations between Hungary and the GDR, which had been developing since the early 1950s and were not without conflict, the GDR operated a cultural institute in Budapest from 1960 and Hungary operated a cultural institute in East Berlin from the beginning of 1973. This paper examines the initial activities of the House of Hungarian Culture in the context of political aspirations and circumstances.

KEYWORDS: cultural diplomacy, Cold War, East German-Hungarian cultural relations

A tudományos kutatás mindeddig kevés figyelmet fordított Magyarországnak a szocializmus évtizedeiben kifejtett kulturális diplomáciai tevékenységére, az egyes országokkal a kulturális és tudományos élet különböző területein fenntartott kapcsolatainak a történetére. Ami – megítélésem szerint – összefügghet azzal a körülménnyel is, hogy a II. világháború után maga a kulturális diplomáciai tevékenység is háttérbe szorult. Az egyes országok két- és többoldalú együttműködéseinek

* A szerző történész, a HUN-REN TK Kisebbségkutató Intézetének kutatóprofesszora. E-mail: Toth.Agnes@tk.hun-ren.hu

** Jelen írás egy folyamatban lévő, Klebelsberg Kuno ösztöndíjjal támogatott nagyobb kutatás első eredményeit mutatja be. Terjedelmi korlátok miatt nem térünk ki részletesen a német–magyar kulturális kapcsolatokra és a Berlieni Magyar Kultúra Háza megalapítását megelőző hazai politikai vitákra, illetve a kulturális külkapcsolatok irányítását végző állami és pártszervezetek tevékenységére sem. Ezeket a kérdéseket külön tanulmányban tárgyaljuk.

prioritásait a két nagy politikai tömbhöz tartozásukból fakadó elvárások és a gazdasági érdekek alapján határozták meg.

Bár a II. világháború után a korábban alapított külföldi magyar intézetek (Collegium Hungaricum) közül a római, a párizsi és a bécsi tovább folytatta tevékenységét, és 1948-ban Bulgáriában és Lengyelországban is megnyitotta kapuit a magyar kulturális intézet, csak az 1960-as évek második felétől beszélhetünk arról, hogy Magyarország kapcsolataiban a kulturális-tudományos együttműködés nagyobb hangsúlyt kapott.

1945 után a korábban Berlinben működő Collegium Hungaricum nem kezdette meg működését. A két német állam létrejöttét követően Magyarországnak a szovjet tömb részeként újra kellett gondolnia németországi kulturális tevékenységét. A Magyarország és a Német Demokratikus Köztársaság között az 1950-es évek elejétől kibontakozó, konfliktusoktól sem mentes kulturális kapcsolatok részeként a német fél Budapesten 1960-tól, a magyar fél pedig 1973 elejétől Kelet-Berlinben kulturális intézetet működtetett.

A Berliini Magyar Kultúra Háza megnyitását hosszadalmas, a pénzügy- és a külügyminisztérium között kibontakozó belső viták és a német féllel a megfelelő épület biztosításáért folytatott, évekig tartó meddő tárgyalások is késleltették.

A belső egyeztető tárgyalások 1967 tavaszán kezdődtek meg a külügy-, a művelődési, a külkereskedelmi és a pénzügyminisztérium, valamint a Külföldi Kapcsolatok Intézete (KKI) között.¹ Bár politikai szempontból valamennyi szereplő fontosnak tartotta a Berliini Magyar Kultúra Háza (BMKH) mielőbbi megnyitását, nézeteltérések és érdekellentétek lassították az előkészítő munkát.

A pénzügyminisztérium a korábbi egyeztető tárgyalásokon született megállapodás ellenére 1967 májusában azzal utasította el a külügyminisztérium javaslatát, hogy az nem tartalmazza az intézet bevételi forrásait. Ezért arra kérte, hogy a külkereskedelmi minisztériummal és az illetékes külkereskedelmi vállalatokkal egyeztetve pótlólag küldje meg a központ jövedelmezőségének adatait is. Az intézet felállítása – hangsúlyozták –, „csak olyan ütemben történjék, hogy az elérhető jövedelem a kiadásokra megfelelő fedezetet nyújtson, sőt továbbiak során megfelelő bevételi többlet keletkezzék, mint pl. a prágai Magyar Kultúra esetében”.² Vélhetően a pénzügyminisztérium is tisztában volt azzal, hogy az általa javasolt finanszírozási konstrukcióval az intézet működése nem biztosítható. Egyrészt a két tevékenység – a kultúrdiplomáciai, illetve a kereskedelmi – egymástól eltérő működési módot kívánt meg. Másrészt a kereskedelmi tevékenység bevételi teljességgel kiszámíthatatlanok voltak. Harmadrészt az ebben érdekelt nagyvállalatoknak nem állt érdekében esetleges profitjuknak az intézet működésére történő visszaforgatása. Továbbá nem lehetett mintának tekinteni a kizárólag kereskedelmi

¹ Megjegyzendő, hogy az egyeztetés során keletkezett dokumentumok 'Szigorúan titkos' minősítésűek.

² MNL OL XIX-J-1-j-NDK 001273-1967. (59.d.) Erős Gyula levele, 1967. június 9.

tevékenységet végző Prágai Magyar Kultúra Házát sem, hiszen az nem kulturális intézetként működött.³

Némi elmozdulás csak majd egy évvel később, Rosta Endrének, a KKI ügyvezető igazgatójának és Réti Károlynak, a pénzügyminisztérium munkatársának 1968. június 19-i megbeszélése után következett be. Ezután a magyar fél hivatalosan is jelezte német partnerének az intézet elhelyezéséhez szükséges épületigényét.⁴ A finanszírozás bizonytalansága és számos tisztázatlan kérdés ellenére a külügyminisztérium az előremenekülés stratégiáját választotta. Az ősz folyamán több delegáció is konkrét tárgyalásokat folytatott Kelet-Berlinben az intézet elhelyezéséről. A Gazdasági Bizottság 1969. június 18-i ülésén járult hozzá a Berlieni Magyar Kultúra Háza létesítéséhez, továbbá fölhatalmazta a pénzügyminisztert, hogy a szükséges összegek folyósításáról gondoskodják.⁵

A KKI és a Berlieni Magisztrátus 1969 augusztusában írta alá a beruházásra vonatkozó megállapodást, ami azonban sok tekintetben írott malaszt maradt.

Az újabb és újabb határidő-módosítások hatására a Külföldi Kapcsolatok Intézete abban a reményben, hogy az épület átadása hamarosan megtörténik, Hegedűs Gyulát, az intézet leendő igazgatóját 1970. január elején kihelyezte Berlinbe. Alapvető feladata a kapcsolatépítés, az intézet működése legalapvetőbb feltételeinek – például német állampolgárok alkalmazása, gépkocsi vásárlása – előkészítése volt. Az igazgató első munkatársa Hoffmann Aranka Berlinben élő magyar állampolgár lett, aki a Berlieni Magyar Kultúra Háza (BMKH) titkárnői feladatait egészen 1992-ig ellátta. Első munkaszerződése szerint valamennyi adminisztratív teendő – nyilvántartások vezetése, magyar és német nyelvű levelezés, az intézeti sajtóügylek és reprezentációs teendők intézése, valamint az igazgató által megjelölt egyéb feladatok ellátása – ráhárult.⁶

A tényleges kulturális munka 1971 elejétől, Kalász Márton kihelyezését követően vette kezdetét. Az intézet létezését, illetve a munkatársak tevékenységét

³ A külügyminisztérium, konzultálva az érintett külkereskedelmi vállalatokkal, a bolt várható árbevételéről tájékoztatta a pénzügyminisztériumot. Eszerint a népművészeti termékek (kerámia, fonott áru) éves forgalmát 2 millió Ft-ra, a hímzett népművészeti cikkeket 400-800 ezerre, a könyveket, hanglemezeket pedig 200-400 ezer Ft-ra becsülték, de hangsúlyozták a bevételek kiszámíthatatlanságát. MNL OL XIX-J-1-j-NDK-TÜK 001273-1976. (59.d.) Levélváltás a külügy- és pénzügyminisztérium között, 1967. június 29., július 11. és augusztus 1.

⁴ MNL OL XIX-J-1-k-NDK 108-574-6296-2. (76.d.) Demeter Sándornak, a KKI alelnökének előterjesztése, 1968. október 22.

⁵ MNL OL XIX-A-33-a-BMKH-építése-1003/1969. (179.d.) A GB. 10.141. sz. határozata, 1969. június 18.

⁶ Alkalmazására vonatkozóan lásd MNL XIX-A-33-a-Gazdaság-B20004/36/1970, B20005/122/1972. (1307.d.), Collegium Hungaricum Iktatatlan iratok, Személyi ügyek, 1972. december 4., Iktatott iratok 28/1977. Hoffmann Aranka munkaszerződését angol nyelvtudása és számítógépes ismeretei hiánya miatt Kurucz Gyula igazgató 1993-ra már nem hosszabbította meg. MNL OL XIX-A-83-a-I.-1144-Utjelentés-1972. (106.d.)

tudatosítandó a nagykövetség épületében bemutatkozó rendezvényt szerveztek. A magyar kultúra jelenlétét a magyar irodalom németre fordított műveiből a nagykövetség nagytermében rendezett kiállítással reprezentálták. A művek egy része – amelyeket több közgyűjteményből, magángyűjteményből, családi könyvtárból kértek kölcsön – használt, kopottas volt, ezeket Kovács Imre nagykövet az ünnepség előtti órákban eltávolíttatta a tárlókból. Kalász végül eredményesen tiltakozott.

„A könyveket visszakaptuk, hogyne volnának kopottak – hiszen százszor elolvasták. A rendezvényt, bemutatkozásunkat a nagykövet beszéde is jó hangulatúvá tette – másnap reggel az ő szobájában a summázás már kivált a kiállítást vette dicséret alá.”⁷

A tényleges munka megkezdésével az intézetnek a nagykövetség épületében való működése több okból – a szűkös elhelyezés, az érdeklődők, ügyfelek épületen belüli szabad mozgása biztosításának nehézségei – is ellehetetlenült. Ezért a KKI az intézet ideiglenes elhelyezésére a külügyminisztérium segítségét kérte, de a pátthelyzet megoldására nem kínálkozott igazán jó megoldás. „Ha magunk javítunk az elhelyezés körülményein, az ugyanúgy hátráltatja az átadást, mintha a németektől kérünk irodahelyiséget. Megtagadni persze nem volna helyes, ha a KKI emberei már ilyen szorult helyzetbe jutottak. [...] Különben most bosszulja meg magát a KKI sietsége, amellyel embereit sorba kihelyezte, sőt idegen állampolgárságú alkalmazottakat is tart. Egyre komikusabb számunkra ez a dolog: a még nem létező intézet apparátusa már egy éve »működik« és még legalább egy évig folytatja azt az üresjáratot. A kidobott és kidobandó anyagi kihatásokról nem is beszélve. Véleményem szerint itt volna az ideje annak, hogy a személyzet visszahívását helyezzük kilátásba arra az esetre, ha nem kapunk elfogadható átadási határidőt”⁸ – érvelt a külügyminisztérium egyik munkatársa Gyenes András miniszterhelyettesnek.

Ekkor a német fél az intézet átadásának sokadik időpontjaként 1972 decemberét jelölte meg. S miután az épületegyüttesben a lakások átadása már megkezdődött, a Berliini Magisztrátus két háromszobás lakást ajánlott föl ideiglenesen az intézet számára. Hegedűs Gyula utasítást kért Nagy Miklóstól, a KKI elnökhelyettesétől, hogy mitévő legyen. Ő maga nem támogatta ezt a megoldást. Azzal érvelt, hogy ha a lakásokat át is adják, az épület környéke még felvonulási terület lesz, illetve

⁷ Kalász Márton: *Berlin – zárt övezet*. Emlékezések. Budapest: Holnap Kiadó, 2010. 110.

⁸ MNL OL XIX-J-1-k-NDK-3744-1-1971. (35.d.) Demeter Sándor levele, 1971. április 16. A külügyi apparátus egy másik tagja megértőbbnek bizonyult. Eszerint: „A dolgok jelenlegi állása mellett 1972 előtt nem számolhatunk a BMKH megnyitásával. Ha már a KKI az apparátus egy részét sietve kihelyezte, akkor véleményem szerint segítsük elő azt, hogy ott valami érdemi munkát is tudjanak végezni.” MNL OL XIX-J-1-k-NDK-3744-1-1971. (35.d.) Demeter Sándor levele, 1971. április 16.

a most beszerzett irodabútorokat majd ki kell dobni, vagy el kell adni.⁹ Más alternatíva azonban nem lévén, az ajánlat elfogadására utasították.

A külügyminisztérium az intézet átadásának fiaskójáért – legalábbis részben – a KKI vezetését hibáztatta. Kovács Imre nagykövet Rosta Endrének írt levelében ugyan leszögezte, hogy:

„az intézet eddigi, igen szerény körülmények között végzett tevékenysége is azt igazolta, hogy kulturális-társadalmi eredményeink intézeti keretben való propagálására az NDK-ban komoly szükség és tág lehetőség van. Ugyanakkor sajnálattal kellett tapasztalnunk, hogy a szaktárgyi feltételek hiányában jelenlegi lehetőségeinket sem tudjuk eléggé kihasználni. Ezen túlmenően – az építési határidő többszöri halasztása ellenére – nem látszik megnyugtatónak az épület berendezésével, valamint az országos méretű kereskedelmi és propaganda tevékenység megszervezésével járó feladatok előkészítése”¹⁰

– fogalmazott. Kifogásolta azt is, hogy az intézet tervezett tevékenysége nem terjed ki az NDK-ban élő mintegy 13 ezer fős magyar kolónia¹¹ kulturális ellátására.

Rosta Endre válaszában azt hangsúlyozta, hogy a kiküldött két munkatárs jelenlegi feladata elsősorban az intézet működésének előkészítése és annak felmérése, hogy a német társadalomban milyen jellegű igény mutatkozik a magyar kultúra iránt. Ugyanakkor a rendezvények megvalósításához már 96 rövid- és játékfilmet, mintegy 15 kiállítási anyagot, diafilmeket, hanglemezeket, könyveket és propagandaanyagot is küldtek. Úgy véli, meghaladja a KKI kompetenciáit, s így nem tartja a leendő BMKH feladatának sem a mintegy 13-15 ezer NDK-ban dolgozó magyar állampolgár kulturális igényeinek az ellátását. Véleménye szerint ez utóbbi a Munkaügyi Minisztérium, a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség (KISZ) és a nagykövetség közös feladata.¹²

Az első két évben a magyar kulturális intézet jelenléte vidéken jobban érzékelhető volt, mint Berlinben. A fővárosban megfelelő hely hiányában havonta csak

⁹ MNL OL XIX-A-33-a-NDK-1023-1971. (176.d.) Hegedűs Gyula levele, 1971. május 6.

¹⁰ MNL OL XIX-A-33-a-NDK-1406. (176.d.) Kovács Imre nagykövet levele, 1971. október 20.

¹¹ Magyarország és az NDK 1967-ben kötött munkaerő-együttműködési egyezményt, amelynek keretében magyar fiatalok NDK-beli vállalatoknál dolgoztak, nyelvet és szakmát tanultak. A foglalkoztatással az úgynevezett Ratkó-korszak népes korosztályát, valamint az új gazdasági mechanizmus életbe lépésével prognosztizált munkaerő-fölösleget kívánták elhelyezni, míg az NDK a munkaerő-szükségletét pótolta ezen az úton. Az utolsó csoport 1980-ban utazott ki. Az egyezmény 12 éve alatt több mint 30 ezer fiatal dolgozott az NDK-ban, s egyes források szerint közülük mintegy tízezer maradtak Németországban. A téma tudományos feldolgozása még nem történt meg. https://www.nyugat.hu/cikk/magyar_vendegmunkasok_ndk (Utolsó letöltés: 2024. szeptember 9.)

¹² MNL OL XIX-A-33-a-NDK-1406. (176.d.) Rosta Endre levele, 1971. december 18.

néhány rendezvényt szerveztek, amelyeknek a belvárosi MÖWE klub¹³ adott otthont. Számos rendezvényt pedig német partnerekkel – írószövetség, kiadók, üzemi, értelmiségi klubok – együtt valósítottak meg, ezeknek a társrendezők adtak helyet. Hegedűs Gyula az intézet 1970–1971. évi tevékenységéről szóló beszámolójában mindenekelőtt azt emelte ki, hogy az államközi megállapodás hiánya ellenére az NDK illetékes állami és pártszervei az intézet létezését és tevékenységét tudomásul vették. Sőt, a politikai jellegű rendezvényeiken – mint a felszabadulás 25. évfordulójához kapcsolódó kiállítás, Köpeczi Béla előadása a tudománypolitikai irányelvekről, konzultáció a tömegkultúra helyzetéről – a Liga für Völkerfreundschaft és a szakmai szervezetek mellett a Német Szocialista Egység Pártja Központi Bizottsága (NSZEP KB) és a külügyminisztérium munkatársai is részt vettek. Nem lehetett azonban nem észrevenni, hogy e kitüntetett figyelem mögött a BMKH tevékenységének politikai, ideológiai ellenőrzése húzódozott meg. Hegedűs Gyula ezért is fontosnak tartotta hangsúlyozni, hogy:

„rendezvényeink eszmei, politikai irányultsága megfelelt tágabb politikai törekvéseinknek. [...] programunk politikailag igényes volt: társadalmi valóságunk reális bemutatására törekedtünk, kerülve a félreértésre és ellenszenvre okot adó művek vagy tendenciák propagálását. Ilyen megfontolásból esetenként zárt szakmai körben mutattunk be 1-1 alkotást vagy anyagot (pl. Fényes szelek, Extázis vetítése Filmművész Szövetségben; a mai magyar grafikai kiállítás megrendezése a Művészeti Dolgozók Szakszervezetének Klubjában). Mindezzel elértük, hogy az illetékes szervek részéről egyetlen rendezvényünket sem érte politikailag elmarasztaló megjegyzés.”¹⁴

Az évad legjelentősebb eseménye a 25 éves a szabad Magyarország című kiállítás volt, melynek anyagát Berlingen kívül Magdeburgban és Karl-Marx-Stadtban is bemutatták, s összesen mintegy 9 ezer látogatót vonzott. Jelentős volt még a Bartók-évfordulóhoz kapcsolódó koncert és kamarakiállítás. Sok látogatót vonzott a Csák Gyulával, illetve Szepesi Györggyel megtartott író-olvasó találkozó.¹⁵

Nagy érdeklődésre tartottak számot a vidéki városokban – Drezda, Lipcse, Magdeburg, Greiswald, Potsdam, Weimar, Hoyeswerda, Jéna – rendezett filmvetítések,

¹³ Kalász, 2010. 109. A művészklub helyileg az akkor Hermann-Matern Straße, ma Luisenstraße nevet viselő utcában működött.

¹⁴ MNL OL XIX-A-33-a-BMKH-1969-1976-Jelentés, 1971. dátum nélkül. (179.d.) Ez azonban nem jelentette azt, hogy a keletnémet hivatalos személyek minden bemutatott alkotással egyetértettek volna. Túl pesszimistának találták például Dobozy Imre *Eljött a tavasz* című darabját, Simó Sándor *Szemüvegesek* című filmjének egyes jeleneteit pedig destruktívnak tartották, Köpeczi előadásából pedig a tudományos szabadság értelmezéséről mondtak kapcsán fejezték ki kételyeiket.

¹⁵ A részletes programot lásd MNL OL XIX-A-33-a-BMKH-1969-1976-Jelentés, 1971. dátum nélkül. (179.d.)

magyar hetek, ahol a látogatókhoz Magyarországról szóló propagandaanyagokat is el tudtak juttatni.

Hegedűs Gyula az eredményes munkavégzés akadályaként nemcsak a saját épület, hanem a munkatársak csaknem teljes hiányát, illetve a szakmai anyagaik (filmek, kiállítások) igen szűkös voltát és gyenge minőségét emelte ki. Nehezményezte, hogy a Kulturális Kapcsolatok Intézetétől csupán 21 régi, elavult játékfilmet kaptak, a Magyarország bemutatására kiküldött 40 rövidfilm közül pedig tíz a néptánc, a népművészet tárgykörébe tartozik. Így a filmprogramjaik jelentős részét nem a saját anyagaikkal, hanem a német vagy más hazai partnerek segítségével tudták csak megvalósítani.

„Sajnos jelenleg nemigen állunk jobban kiállítási anyaggal sem. Az évfordulós kiállításokon kívül 2 db nagyjából azonos témájú fotósorozatunk és egy szép, de igen kisméretű bélyegkiállításunk van. Aligha kell magyarázni, hogy ebből az anyagból szélesebb körű és társadalmi rétegekre adaptált színvonalas propagandát folytatni nem lehet. Külön gond, hogy az ifjúság számára sem filmjeink, sem kiállítási anyagaink nincsenek”¹⁶

– fogalmazott. Kitért arra is, hogy Nyugat-Berlinben – Demeter Sándornak, a KKI alelnökének a szóbeli utasítására – rendezvényt nem kezdeményeztek. Ugyanakkor kérte, hogy felettesei a másik fél részéről érkező kérések kapcsán gyorsabban döntsenek, operatív módon járjanak el, mert a hosszú bizonytalanság nem kedvez a már kialakított kapcsolatoknak.¹⁷

Az érdeklődés fenntartását, illetve a magyar kulturális jelenlét hangsúlyozását szolgálta Hegedűs Gyula 1971 utolsó napjaiban tartott sajtóbeszélgetése is. Az intézet 1972 közepén való átadását kész tényként jelentette be. A második féltre már kiállításokat, zenei és irodalmi rendezvénysorozatot, nyelvtanfolyamokat, könyvtári szolgáltatást ígért. Kiemelte a Petőfi születésének 150. évfordulójára, illetve Kodály Zoltán születésének 90. évfordulójára tervezett rendezvényeiket.¹⁸

Az intézetigazgatónak a következő évben – miután az épület átadását tovább halasztották – nem csak a beharangozott rendezvényekre, de az épületátadással kapcsolatos teendőkre, illetve az intézeti lét minimális feltételeinek megteremtésére kellett koncentrálnia. A szervezettebb és professzionálisabb munka érdekében

¹⁶ MNL OL XIX-A-33-a-BMKH-1969-1976-Jelentés, 1971. dátum nélkül. (179.d.) Megjegyezze azt is, a Csehszlovák és a Lengyel Intézet több mint 30 játékfilmmel, legalább tíz képzőművészeti kiállítással és mintegy 30 fotókiállítással rendelkezik.

¹⁷ MNL OL XIX-A-33-a-BMKH-1969-1976-Jelentés, 1971. dátum nélkül. (179.d.) Az intézet 1970. évi költségvetése 2 353 510 Ft volt. MNL OL XIX-A-33-a-Gazdaság-20068-1969. (1307.d.) Javaslat a BMKH 1970. évi költségvetésére, 1969. július 4.

¹⁸ Bald im eigenen Haus. *Berliner Zeitung*, 1971. december 31. és Vorträge, Sprachzirkel und Ausstellungen. Eine Vorschau des ungarischen Kulturzentrum. *Neues Deutschland*, 1971. december 30. Az 1972. évi részletes rendezvénytervet lásd MNL OL XIX-A-33-a-BMKH-1969-1976-Jelentés, 1971. dátum nélkül. (179.d.)

címírógép, fénymásoló, diavetítő, valamint a személygépkocsi mellé egy kisbusz vásárlását kérte.¹⁹ 1972 tavaszán a KKI további két új munkatársat helyezett ki, Széplaki Lászlóné félállásban a gazdasági ügyek intézését, férje pedig a gépkocsi-vezetői teendőket látta el.²⁰

Néhány hónappal később helyezték ki Szőke Györgynét, aki (politikai) munkatársként a kiállítások rendezéséért és a legújabb magyar filmművészeti alkotások megismertetéséért felelt. Munkáját eredményesen végezte, amit a Berlinben 1976-ban megtartott első magyar filmszemle sikere is jelzett. Férje a nagykövetség munkatársa volt, már csak ebből adódóan is – fogalmaztak a jellemzésében – sok társadalmi munkát végzett. Több mint két évig a Berlin 4. pártalapszervezet párttitkára és az MSZMP NDK-beli pártbizottságának is a tagja volt. Bár nem tartozott szorosan a munkaköréhez, sokat dolgozott az NDK-ban foglalkoztatott magyar szakmunkások kulturális ellátásáért.²¹ A munkatársi kör bővülését és a technikai adottságok javulását kihasználva 1972-ben a korábbinál több és rendszeresebb filmvetítést, néhány kiállítást és előadást is szerveztek a vidéki városokban.²²

A KKI elnöke, Rosta Endre 1972 őszén látogatást tett Berlinben, amelynek természetesen az volt az elsődleges célja, hogy az építkezést megtekintse, és az intézet mielőbbi átadását előmozdítsa. Kovács Imre nagykövettel, illetve Hegedűs Gyula igazgatóval folytatott tárgyalásain azonban több olyan probléma is fölmerült, amelyeket valamennyi külföldi magyar intézet kapcsán rendezni kellett. Hiányoztak például a szervezeti és működési szabályzatok, amelyek a napi munka tervezhetőségét, a minimális intézeti autonómiát biztosíthatták volna a nagykövetségekkel való együttműködésben. Nem volt egységesen szabályozva a magyar kiküldöttek,

¹⁹ MNL OL XIX-A-33-a-I-1144-Utjelentes (106.d.) Papp György útijelentése, 1972. május 15.

²⁰ Mindketten 1972 márciusa és 1975 márciusa között dolgoztak az intézetben. MNL OL XIX-A-33-a-Gazdaság-B20005/121.-1972. (1307.d.) A tavasz folyamán Hegedűs Gyula több személy – Irene Trappe vagy Zimmermann Sigfriedné könyvtáros, Liljeberg Jörgné szervező, Erdélyi László vagy Günther Thien gondnok – alkalmazására is javaslatot tett. Különösen a gondnoki állás betöltését tartotta fontosnak, hogy az adott személy a ház műszaki átadásán már ott tudjon lenni. CHB Archivum BMKH iktatatlan iratai, Hegedűs Gyula javaslata, 1972. május 10.

²¹ Szőke Györgyné 1972. október 1. és 1976. augusztus 31. között volt a BMKH munkatársa. MNL OL XIX-A-33-a-Gazdaság-B20005/121.-1972. (1307.d.), MNL OL XIX-A-33-a-Elnöki-feljegyzések-diplomatak-fogadásaról-sz.n.-1976. (29.d.) és CHB Archivum BMKH iktatatlan iratai, Személyi ügyek, 1972. december 4. Szőke Györgyné 1976-ban megkapta a Szocialista Kultúráért Jelvényt. CHB Archivum BMKH iktatatlan iratai, Jellemzés, 1976. augusztus 25.

²² A külügyminisztérium a nagykövetség 1972. évi munkáját értékelve kevésnek tartotta a munkatársak vidéki jelenlétét, követendő példaként a BMKH-t említették. „Több figyelmet kellene a vidéki tapasztalatokra fordítani. [...] Javasoljuk, a vidéki párt és állami szervekkel való kontaktus kiszélesítését. Ebben a vonatkozásban – a nagykövet elvtárs látogatásain túl – célszerű lenne a munkaügyi csoport kontaktusait, valamint a Magyar Kultúra Háza rendezvényei nyújtotta lehetőségeket kihasználni és a diplomata elvtársak vidéki utazásait rendszeressé és tervszerűbbé tenni.” MNL XIX-J-1-j-NDK-001585 (108-142)-1973. (80.d.) Értékelés, 1973. február 20.

hozzátartozóik, a konzuli magyar útlevéllal rendelkezők és az idegen állampolgárok alkalmazásának kérdése. Mint ahogyan az igazgatók sem kapták meg a KKI és a Kultúra Külkereskedelmi Vállalat között kötött megállapodást, így nem tudták, mihez ragaszkodhatnak a közös munka során. A KKI elnöke Hegedűs Gyulától 1972. szeptember végéig kérte az intézet következő évi szakmai munkatervét. Évi 12 kiállítás megrendezését várta el. Ugyanakkor ígéretet tett arra, hogy az engedélyezett munkatársi létszámot az igazgató novembertől betöltheti. A tárgyalásokon szóba került az intézet Nyugat-Berlinben folytatandó tevékenysége is. A kérdés politikai súlya miatt Rosta maga sem tudta, mitévő legyen, s nyilvánvalóan nem dönthetett egyedül. Ezért időhúzásra játszott. Irányelvek kidolgozását ígerte, s azt kérte, hogy a BMKH ottani tevékenysége egyelőre a szervező, előkészítő munkára korlátozódjék. Ami, miután épp a tartalmi – a mit és hogyan szervezni – kérdésekről nem született döntés, az intézet nyugat-berlini tevékenységének elutasítását jelentette.²³

Mind a munkatársak létszámának, mind az intézet költségvetésének meghatározása már a kezdet kezdetén sem az ellátandó feladatokhoz igazodott. A BMKH az 1973. évre jóváhagyott költségvetése 829.200 DMO,²⁴ engedélyezett létszáma 15 fő volt. A magyar kiküldöttek 6,5 státuszt tölthettek be. A már kint dolgozókhöz – Hegedűs Gyula, Kalász Márton, Szőke Györgyné – 1973 februárjától igazgatóhelyettesi beosztással kihelyezték Forrai Györgyöt, aki korábban a KKI egyik osztályvezetője volt. Az igazgatóhelyettes feladatához a belső munkaszervezési, adminisztratív teendők, a gazdálkodás ellenőrzése mellett a zenei rendezvények tervezése, lebonyolítása, zeneelméleti előadások tartása, valamint a magyar személyek nevét viselő szocialista brigádokkal való kapcsolattartás tartozott.²⁵

A magyar nyelvtanítást Hegedűs Gyuláné és Kalász Mártonné felállású alkalmazásával tervezték megoldani. A külföldi alkalmazottak létszámát 8 főben limitálták. A KKI az ő alkalmazásukra fordítható beralapot a német szabályoknál alacsonyabban tervezte, ezért Hegedűs Gyula ezeket a státuszokat csak részben tudta

²³ MNL OL XIX-A-33-a-Nyugat-Berlin-5254/1972. (878.d.) Rosta Endre feljegyzése, 1972. szeptember 27.

²⁴ Deutsche Mark Ost. Átváltási arányok: 1 DMO = 4,1 Ft. CHB Archivum iktatatlan iratai, Papp György levele, 1973. március 7.

²⁵ Forrai György 1973. február 1. és 1978. augusztus 31. között dolgozott a BMKH-ban. CHB Archivum BMKH iktatott iratai 181/1975 és MNL XIX-A-33-a-BMKH-építése-sz.n.-Tájékoztató-1968. (179.d.) Kiküldetésének lejárakor Kerekes Lajos igazgató, aki három évet dolgozott vele együtt, az alábbi jellemzést írta róla: „Munkája, személyes fellépése, jó nyelvi felkészültsége alapján a fogadó országban széleskörű elismerést érdemelt ki. Munkájának kifelé irányuló része sikeresebb volt, mint a kihelyezett magyar kollégákkal, vagy a konzuli útleveles magyar állampolgárokkal való együttműködése, amelyben időnként mutatkoztak bizonyos feszültségek és zavarok. [...] Forrai György a BMKH-ban eredményes, szorgalmas munkát végzett, tevékenységével – a Ház megalakulásától kezdve – jelentősen hozzájárult a magyar kultúra és művészetek eredményes terjesztéséhez, az Intézet tekintélyének és széleskörű népszerűsítésének megalapozásához.” CHB Archivum BMKH iktatatlan iratanyag, Forrai György jellemzése, 1978. július 1.

betölteni. Több hónapi késedelmet okozott az is, hogy felvételükre csak egy német hivatalon (Dienstleistungamt) keresztül kerülhetett sor. A számtalan bizonytalanságot és a finanszírozás alultervezettségét tapasztalva Hegedűs Gyula kérte, hogy az intézet féléves működése után mind a létszámot, mind a beralapot vizsgálják felül. Erre azonban nem került sor.²⁶

Az intézet megnyitását nagy várakozás övezte. Közrejátszhatott ebben az a tevékenység is, amelyet a „nem létező intézet” munkatársai az elmúlt két évben elvégeztek. A kisszámú rendezvénnyel sikerült felkelteni Berlin és a vidéki nagyobb városok lakosságának érdeklődését a magyar kultúra iránt. A megnyitó előtti napokban Hegedűs Gyula sajtótájékoztatót tartott, ahol ismertette az intézet tervezett programjait.

„Hidat akarunk építeni népeink között. Minden eszközzel ki akarjuk szélesíteni és erősíteni akarjuk a népeink között[i] politikai, társadalmi, kulturális és tudományos együttműködést. A magyarság életét széles körben kell bemutatnunk” – hangsúlyozta.²⁷

Hasonló gondolatokkal harangozta be az intézet működését az első, 1973. februári programfüzetben is: „Házunknak az a megtisztelő feladat jutott, hogy változatos és sokrétű programokon keresztül betekintést nyújtson NDK-beli barátainknak a magyar nép életébe, szenvedésekkel és forradalmi küzdelmekkel teli múltjába, valamint az új, szocialista Magyarország építésében elért eredményeibe. Házunk feladata, hogy fáradhatatlanul dolgozzon a népeink közötti barátság erősítésén. Ezt a feladatot szívesen teljesíti, s mindenben bármikor barátaink rendelkezésére áll.”²⁸

²⁶ CHB Archivum BMKH iktatlan iratai, Emlékeztető, 1972. december 19., Hegedűs Gyula levele, 1973. január 25., 1973. május 9.

²⁷ „Wir wollen eine Brücke schlagen, zwischen unseren Völkern, wollen die politischen, gesellschaftlichen, kulturellen und wissenschaftlichen Freundschaftsbeziehungen mit allen Mitteln verbreiten und verstärken. Das Leben des ungarischen Volkes soll in großer Palette dargestellt werden.” Ilka Grabusch: Kettenbrücke als Symbol. Morgen wird das Haus der Ungarischen festlich eröffnen. *Berliner Zeitung*, 1974. január 24. Más sajtóorgánumok is figyelemfelkeltő módon számoltak be az intézet átadásáról. Ehhez kapcsolódóan lásd Haus der Ungarischen Kultur im Stadtzentrum. *Berliner Zeitung*, 1973. január 26., Kulturzentrum in der DDR-Hauptstadt eröffnet. *National Zeitung*, 1973. január 26., Stätte der Freundschaft und das Kennenlernens. Ein Besuch im neuen Haus der Ungarischen Kultur an der Karl-Liebknecht Straße. *Neues Deutschland*, 1973. január 26., Wie einladend ist dieses haus? *Wochenpost*, 1973. február 2. A havi programokat egészen a 2000-es évek elejéig nyomtatott formában is elkészítették. Címlapján a '90-es évek elejéig a Lánchíd stilizált változata állt, amelyet vélhetően Konecsni György munkája ihletett, akinek 1970 decemberében retrospektív kiállítása volt a Külkapcsolatok Intézetének Dorottya utcai kiállítótermében.

²⁸ „Unser Haus hat die ehrenvolle Aufgabe, mit einer abwechslungsreichen und vielschichtigen Tätigkeit unseren Freunden in der DDR einen Einblick in das Leben des ungarischen Volkes zu vermitteln, in seine mit Leid und revolutionären Kämpfen angefüllte Vergangenheit ebenso wie in seine Errungenschaften beim Aufbau eines neuen, sozialistischen Ungarns. Unser Haus hat die Aufgabe, unermüdlich für die Festigung der Freundschaft zwischen unseren Völkern zu wirken. Dieser Aufgabe wird es mit Freuden nachkommen, indem es unseren Freunden

A BMKH az első perctől kezdve – amiről a programokban való tallózás során magunk is meggyőződhetünk – intenzív és sokoldalú tevékenységet fejtett ki.²⁹ Működésének körülményei azonban folyamatos alkalmazkodást és egyensúlyozást igényeltek. Egyszerre kellett a fenntartó KKI, a magyar külügyi apparátus és a fogadó fél elvárásainak megfelelni. Egyik sem volt egyszerű.

Mindkét országban egy végletekig centralizált politikai struktúra működött, amely már évtizedek óta nem tolerált semmiféle pluralitást és autonómiát. Magyarországon a '70-es években a kultúrpolitikai elveket az Aczél György által meghatározott három T határozta meg, azaz a politikai hatalom a művészeket a támogatott, túrt vagy tiltott kategóriába sorolta be, ami alapvetően határozta meg lehetőségeiket. E kategóriák határai állandóan változtak, valójában a struktúrát működtető kénye-kedve szerint. Ugyanakkor a politikai vezetés a kádári paradigma értelmében – miszerint 'aki nincs ellenünk, az velünk van' – a társadalom különböző csoportjainak a pacifikálására is törekedett.

Eric Honecker 1971. tavaszi hatalomátvételét követően az NDK-ban is hangsúlyeltolódás volt megfigyelhető. A szakmai, művészeti törekvések megítélését azonban továbbra is az ideológiai elvárások határozták meg. A keletnémet társadalom szabadságfoka rosszabb volt, mint a magyaré. Az államhatalom büntetéssel reagált minden, a határokat feszegető kísérletre. Ebben a politikai közegben a BMKH tevékenysége, a liberálisabbnak ítélt, sokszínűbb magyar kultúra bemutatása már önmagában gyanút keltett. S számolni kellett a keletnémet állami és pártapparátus állandó kitüntetett figyelmével, az ellenőrzéssel.

Ugyanakkor a hazai fenntartói magatartást is a mindenre kiterjedő kontroll, és nem a professzionális munka feltételeinek biztosítása határozta meg. Jó példa erre, hogy alig indult el az érdemi tevékenység, a KKI elnöksége máris az újjáépült külföldi magyar intézetek vizsgálatát határozta el. Ezért az igazgatóktól 1973. május 31-ig összefoglaló jelentést kért.³⁰

jederzeit und hilfsbereit zur Verfügung steht.” CHB Archivum BMKH iktatlatlan iratai, Programfüzetek, 1973. február.

²⁹ A Berliini Magyar Kultúra Háza 1973–1975 közötti programjainak adatbázisát lásd <https://kisebbssegkutato.tk.hu/adatbazis/magyar-kultura-haza-berlin-rendezyenyei>. (Utolsó letöltés: 2024. szeptember 9.)

³⁰ A jelentésnek mindenekelőtt a rendezvények hatékonyságára kellett kitérnie. Azaz milyen társadalmi rétegek látogatták azokat, sikerült-e az eddiginél jobban megértetni Magyarországon a kultúrpolitikáját, elősegítették-e kapcsolataink elmélyítését, s milyen volt azok színvonala. Foglalkozni kellett a jelentésben az intézeteknek a fogadó országok különböző szervezeteivel és a nagykövetségekkel való kapcsolatával, valamint a munkafeltételeikkel is. MNL OL XIX-J-1-j-NDK-108-F-231 (0014862)-1973. (83.d.) Geréb Sándorné levele, 1973. április 13.

Hegedűs Gyula beszámolójában nemcsak az elvégzett munkát, de nehézségeiket is részletesen ismertette.³¹ A BMKH négy hónap alatt több mint 70 rendezvényt szervezett. Az összesen mintegy 12–13 ezer látogató nagy részét a kiállítások nézői alkották. A kiállításokat a KKI készítette el, azokat az intézetek készen kapták, a tematikába és a megjelenítés módjába is kevés beleszólásuk volt. Az összeállításnál általában nem vették figyelembe a kiállítótér adottságait sem. Az intézet nyitására elkészített, Maróti Ibolya által rendezett Gádor István-kiállítás modern és színvonalas anyaga a szakma és a közönség részéről is egyöntetű elismerést váltott ki. Merőben más jellegű volt, de sokaknak örömet okozott az NDK Bélyeggyűjtők Szövetségének közreműködésével megvalósított bélyegkiállítás is. Ezzel szemben a Czeizing Lajos képeiből összeállított, Budapestet bemutató fotókiállítás technikai kivitelezése miatt szinte élvezhetetlennek bizonyult. Igen értékes és sikeres, nagy érdeklődéssel várt vállalkozásnak ígérkezett a Magyar képzőművészet a két világháború között (Ungarische Kunst zwischen den beiden Weltkriegen) című kiállítás, amelynek installációját azonban gyártási hiba miatt nem tudták használni. Gerevich Éva rendező alkalmi megoldásokkal próbálta menteni a helyzetet, de az anyag egyharmadrészét így sem tudták bemutatni.³² Hegedűs Gyula úgy ítélte meg, hogy a kapott kiállításematika egyrészt túl szűk, nem alkalmas az érdeklődés fenntartására, másrészt technikai megvalósítása nem megfelelő, „összhatása nem segítheti elő alapvető célkitűzéseink megvalósítását”.³³ Kifogásolta azt is, hogy a kiállításokhoz nem, vagy nagyon rossz minőségű, stencilezett ismertető készül, ami alkalmatlan a látogatók figyelmének felkeltésére, illetve a rendezvények reklámozására.

Nehézségbe ütköztek a magyar filmművészet legújabb alkotásainak bemutatásakor is. Az intézet rendelkezésére álló filmek nagy része évekkel, sőt évtizedekkel korábban készült, ezek zömét a német közönség már ismerte. A Negyedszázadunk társadalmi fejlődése a filmművészetben című rendezvénysorozatot bevezető előadást az igazgató szakmailag gyengének, elnagyoltnak, a fordítást pedig rossz minőségűnek ítélte. Sok idegeskedéssel járt, hogy a filmek nem, vagy csak az utolsó pillanatban érkeztek meg, ami miatt a programok megváltoztatására kényszerültek. Huszárik Zoltán filmjének, a *Szindbádnak* a bemutatását például már hetek óta várta a berlini közönség, amikor Budapestről az utolsó pillanatban közölték: a kópiát mégsem tudják küldeni. A meghirdetett filmvetítést az mentette meg, hogy Erfurtban előző este mutatták be, ahonnan Hegedűs Gyula és Kalász Márton maga hozta el a filmet az éjszaka folyamán.³⁴ A vetítés természetesen teltházas volt, s „véget

³¹ Az alábbiakban a beszámoló legfontosabb megállapításait foglalom össze. MNL OL XIX-A-33-b-008/15-1/1973. (129.d.) Jelentés, 1973. május 25.

³² Megértőbbnek bizonyultak a látogatók, akik valamennyi kiállítást dicsérték. A bejegyzések tanúsága szerint a látogatók között szép számmal voltak Berlinben élő fiatal magyar értelmiségiek. CHB Archivum BMKH iktatlan iratai, Vendégeknyv I. kötet. (1973–1980).

³³ MNL OL XIX-A-33-b-008/15-1/1973. (129.d.) Jelentés, 1973. május 25.

³⁴ Kalász, 2010. 112.

nem érő vastapsot kapott – nekem külön élményem a sötétben mellettem ülő Franz Fühmann nyögéssorozata volt a velős csont láttán. Latinovitsot, ha ott van, a közönség vállon vitte volna éjszaka kocsmáról kocsmára³⁵ – emlékezett Kalász. A négy hónap alatt 15 filmet mutattak be, a nézőszám mintegy 930 fő volt. Egy-egy filmet – kivételt a Szindbád, a Budapesti tavasz és a Jelenidő című alkotások jelentettek – 30-50-70 ember nézett meg.³⁶

Az irodalmi rendezvényeken egyrészt a magyar irodalom alkotóinak – Illyés Gyula-, Petőfi-est – műveit, illetve kortárs német írókat, költőket mutattak be. Másrészt tematikus előadásokat – A magyar emigráns irodalom Németországban, A magyar novella – tartottak. Ezeket a rendezvényeket szűk körű, ám annál lelkesebb szakmai közönség látogatta, akik előtt a magyar irodalom alkotásai nem voltak ismeretlenek. Többen közülük fordítóként maguk is sokat tettek azok német nyelvterületen való megismertetéséért. A BMKH a műfordítók és lektorok rendszeres találkozóhelyévé vált. Ebben az időszakban viszonylag nagy visszhangot kapott Ortutay Gyula berlini látogatása, aki a Budapesti Finnugrisztikai Nemzetközi Kongresszust készítette elő, s több ízben találkozott az ottani szakemberekkel.

A beszámolóban sikeresnek értékelték a zenei területen végzett tevékenységüket is. Várakozáson felül jó volt a Budapesti Kamarazenekar modern magyar művekből összeállított műsorának a fogadtatása. S értékesnek tartották a Magyar Dráma Hete rendezvénysorozat előkészítése kapcsán a Zeneművészeti Szövetséggel kiépített együttműködésüket csakúgy, mint a Komische Oper Hány János-bemutatójához nyújtott segítségüket.³⁷

Az első magyar nyelvtanfolyamok 4 csoportban 64 fővel március közepén indultak el. Az érdeklődés messze meghaladta az előzetes várakozásokat. A 450 jelentkező túlnyomó többsége fiatal értelmiségi volt. Az igazgató ezt egyszerre örömteli, ám a megfelelő tananyag, oktató és tanterem hiánya miatt nem kis gondot okozó kihívásként értékelte. S mint írta, a „szervezett nyelvvoktatás mellett a jelek szerint kívánatos lenne olyan oldottabb formák szervezése is, ahol a már magyarul tudók [...] társalgási lehetőséget kapnának”³⁸

Az intézet könyvtára a kezdeti időszakban 3600 kötettel rendelkezett, amiből 450 kötet német nyelvű volt. A 140 állandó olvasó, illetve kölcsönző 60%-át a Berlinben élő magyarok képezték. Az olvasótermet az ifjúsági csoportok számára

³⁵ Kalász, 2010. 112–113.

³⁶ A vetített filmek: *Talpalatnyi föld, Szindbád, Így jöttem, Valahol Európában, Körhinta, Budapesti tavasz, Húsz 20 óra, Apa, Sodrásban, Hannibál tanár úr, Csillagosok katonák, A tizedes meg a többiek*. A Magyarországról vagy egy-egy alkotóról szóló – Budapest, Balaton, Kalo-csai rapszódia, Népművészet, Kovács Margit tematikájú – ismeretterjesztő rövidfilmeket 500 személy látta. MNL OL XIX-A-33-b-008/15-1/1973. (129.d.) Jelentés, 1973. május 25.

³⁷ Ebben az időszakban a Budapesti Kamarazenekar mellett fellépett még a Musica Sacra együttes, szerveztek egy Kodály-emlékkoncertet, és bemutatkozási lehetőséget biztosítottak NDK-beli előadónak is. MNL OL XIX-A-33-b-008/15-1/1973. (129.d.) Jelentés, 1973. május 25.

³⁸ MNL OL XIX-A-33-b-008/15-1/1973. (129.d.) Jelentés, 1973. május 25.

hirdetett vetélkedő, illetve a Világifjúsági Találkozóra való készülés miatt sokan látogatták. A kézikönyvtárban azonban csak kevés és elavult kötet állt rendelkezésre, s hiányoztak a Magyarországról szóló modern információs anyagok is, így a megnövekedett érdeklődést csak részben tudták kielégíteni.³⁹

A látogatottság értékét növelte, hogy azt valamennyi művészeti területen összességében igényes, színvonalas rendezvényekkel érték el, amelyek között a komoly műfajokhoz tartozók domináltak. A könnyed, szórakoztató események az „indokolt mértékben sem voltak jelen, ami hosszabb távon se nem helyes, se nem tartható”⁴⁰ – fogalmaztak. Az igazgató önkritikusan jegyezte meg azt is, hogy az első hónapokban kevés figyelmet tudtak szentelni a fiatalabb korosztály elérésének, rendezvényeik a kultúra területére korlátozódtak, így a nagyközönség részére „nem adtak betekintést mai társadalmi-politikai-gazdasági életünk sokszínűségébe és küzdelmeibe”.⁴¹ Az intézet nem tudott eleget tenni az NDK-ban tanuló, dolgozó magyar fiatalok elvárásainak sem. A KKI a korábbi egyeztetéseken – mint ahogyan arra korábban már kitértem – következetesen amellet érvelt, hogy az NDK-ban dolgozó magyarok kulturális ellátását az intézet nem tudja felvállalni. Ezt a külügyminisztérium elfogadta, de a problémát nem oldotta meg. Így az érintettek, érthető módon, igényeikkel, kéréseikkel az intézet munkatársaihoz fordultak.

Az igazgató a BMKH kapcsolatait mind az NDK állami és pártszerveivel, mind a nagykövetséggel jónak értékelte. „Nyugodtan elmondható, hogy rendezvényeink eszmei-politikai jellege összességében, de részleteiben is megfelelt nemcsak a közönség, hanem a szakmai és hivatali szervek elvárásainak is. Rendezvényeinket azok politikai tartalma, előadásmódja, előadóink és művészeink magatartása miatt elmarasztalás nem érte, elismerés annál inkább”⁴² – hangsúlyozta.

Az intézeti munka személyi, tárgyi feltételeivel kapcsolatban azonban több megoldásra váró problémát jelzett. Az intézet munkatársait emberi, politikai és szakmai kvalitásaik alapján a feladatok ellátására alkalmasnak, a technikai létszámot, illetve az e célra fordítható béralapot azonban elégtelennek tartotta.⁴³ Felhívta a figyelmet

³⁹ A Junge Welt ifjúsági lappal közösen Ki mit tud Magyarországról címmel vetélkedőt hirdettek. „A nagyfokú érdeklődés mellett azonban az is felszínre került, hogy a résztvevők ismeretei Magyarországról igen hézagosak. Hasonló rendezvény szervezése esetén külön gondolonk kell olyan anyagok összeállítására, amelyek révén a részt venni szándékozók a témában tájékozódhatnak.” MNL OL XIX-A-33-b-008/15-1/1973. (129.d.) Jelentés, 1973. május 25.

⁴⁰ MNL OL XIX-A-33-b-008/15-1/1973. (129.d.) Jelentés, 1973. május 25.

⁴¹ Ezt egyrészt azzal magyarázta, hogy két ilyen jellegű rendezvény is elmaradt, másrészt a megfelelő anyagok hiányában erőfeszítéseik féloldalassá váltak. MNL OL XIX-A-33-b-008/15-1/1973. (129.d.) Jelentés, 1973. május 25.

⁴² MNL OL XIX-A-33-b-008/15-1/1973. (129.d.) Jelentés, 1973. május 25.

⁴³ „Jelenleg nem megoldott a gépírói munka, férfi munkaerő hiányában nehézséget jelent a kiállítási tárgyak és egyéb anyagok csomagolása és rakodás, a rendezvénytermék gyakori átrendezése, nem megoldott az emeleti szint felügyelete, nem tudjuk biztosítani kiállításaink szombati nyitvatartását.” MNL OL XIX-A-33-b-008/15-1/1973. (129.d.) Jelentés, 1973. május 25.

arra is, hogy bár az egyes költségek végleges alakulásáról még nincs tapasztalatuk, az már most látszik, hogy a működési költségkeret megközelítően sem lesz elegendő, s a következő tanévre nincs biztosítva a nyelvoktatók bére sem. A mindennapi munkát hátráltatta, hogy továbbra is számos műszaki probléma várt megoldásra az épület, illetve a technikai berendezések kapcsán: a vetítő nem volt alkalmas tévéfilmek lejátszására, hiányzott a magyar nyelvű filmek szövegének beolvasásához szükséges berendezés, s kézzel címezték a havi átlag 5-6 ezer borítékot is. Javaslatot tett az emeleti foyer átalakítására is, hogy a kisebb létszámú rendezvényeiket ne a tanácsteremben kelljen megtartaniuk. A hatékonyabb reklám- és információs tevékenység érdekében a kirakat műszaki és esztétikai átalakítását kérte.⁴⁴

Sok tekintetben tehát a Berli Magyar Kultúra Háza nem optimális körülmények között kezdte meg működését. A fenntartó Kulturális Kapcsolatok Intézete nem tudta biztosítani azokat a személyi és tárgyi feltételeket, amelyek a sokoldalú, hatékony és professzionális munkához szükségesek lettek volna. Folyamatosan meg kellett felelni az NDK állami és pártszervezetei ideológiai elvárásainak is, amelyek némi gyanakvással figyelték az intézet tevékenységét. Ugyanakkor a látogatók – írók, költők, műfordítók, zeneművészek, fiatal értelmiségiek – az első perctől kezdve nagy érdeklődéssel és szimpátiával követték még az esendőbb programokat is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Kalász Márton: Berlin – zárt övezet. Emlékezések. Budapest: Holnap Kiadó, 2010.

Internetes források

<https://kisebbsegkutato.tk.hu/adatbazis/magyar-kultura-haza-berlin-rendezvenyei>.
https://www.nyugat.hu/cikk/magyar_vendegmunkasok_ndk (Utolsó letöltés: 2024. szeptember 9.)

Levéltári források

MNL OL – Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
 XIX-J-1-j-NDK – Külügyminisztérium TÜK iratok, NDK 1945–1964
 XIX-J-1-k – Külügyminisztérium Általános iratok, NDK 1945–1995
 XIX-A-33-a – Kulturális Kapcsolatok Intézete Általános iratok 1958–1980.
 XIX-A-33-b – Kulturális Kapcsolatok Intézete TÜK iratok (1958–1980)
 Collegium Hungaricum Berlin Archivuma BMKH iktatott iratai

⁴⁴ MNL OL XIX-A-33-b-008/15-1/1973. (129.d.) Jelentés, 1973. május 25. Az intézet létszáma és a beralap kapcsán lásd még 3/1973. CHB Archivum BMKH iktatott iratai, Hegedűs Gyula feljegyzése, 1973. május 4.